

Viiman viemä: kertomuksia nykytyöstä ja sen tekijöistä

■ **Ari Väänänen & Jussi Turtiainen (toim.)** *Suomalainen työntekijäyys 1945–2013. Tallinna: Vastapaino. 2014. 359 s.*

■ **Kirsi Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.)** *Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tallinna: Vastapaino. 2014. 230 s.*

Kuhina käy 2010-luvun työelämässä: irtisanomisesta lisääntyvät, epävarmuus kasvaa, työuria halutaan venyttää ja innovaatioita kehitetään. Mitä työssä ja työntyöntekijöiden asemassa todella tapahtuu ja mitkä ovat muutoksen suunnat ja liikevoimat? Näihin kysymyksiin antavat vastauksensa yhtäällä Ari Väänänen ja Jussi Turtiainen toimittama *Suomalainen työntekijäyys 1945–2013* (josta jatkossa käytän lyhennelmää: *Suomalainen työntekijäyys*) ja toisaalla Kirsi Lempiäisen ja Tiina Silvastin toimittama *Eriarvoisuuden rakenteet*.

Suomalainen työntekijäyys on kuuden kirjoittajan, jotka ovat tutkimushankkeessa *Ideaalityöntekijää muovaamassa* tutkineet suomalaisen työntekijäyden muutosta vuosina 1945–2013, yhteistyön tuotos. Tutkijat edustavat sosiologian, historian, sosiaalipsykologian ja työnpsykologian tieteenaloja. He ovat pyrkineet esittämään suuren kertomuksen suomalaisen työelämän nopeasta muuttumisesta toisen maailmansodan jälkeen. He hakevat ymmärrystä siitä, miten suomalainen työelämän todellisuus ja työntekijäyys ovat muuttuneet, kun Suomessa siirryttiin teollisen vaiheen välittämänä maatalousyhteiskunnasta nykyiseen palvelu- ja tietoyhteiskuntaan. Kirjoittajien avainkäsitteitä ovat

työntekijäyys ja sen sukulaiset: työntekijäkuva ja työntekijämalli. Käsitteet tematisoivat sekä työntekijän omia tulkintoja että ulkopuolisten (kuten yritysjohton) odotuksia siitä, mistä työn tekemisestä eri aikoina on kyse. Tutkijat analysoivat ideaaliodotuksia ja arjen realiteetteja työntekijäydestä yleensä ja erityisesti eri ammattialoilla (esimerkiksi opetus- ja metallialalla). Tekijät ovat ottaneet itselleen hirmuisen urakan, sillä johdannon mukaan (s. 17): ”Suhteutamme työelämän erilaiset vaatimukset, toiveet ja ihanteet hyvinvointiyhteiskunnan, kulttuurin, työnteon, työorganisaatioiden ja tieteiden historiaan. Kirja tarjoaa mahdollisuuden nähdä työntekijäyden muuntuvuuden ja sen, miten sitä kunakin ajankohtana värittävät sen hetkisen maailman työtehtävät, työn organisointi, puhutavat ja valtakamppailut.”

Kirjassa *Eriarvoisuuden rakenteet* kahdeksan lähinnä sosiologian ja yhteiskuntaopoliittikan tutkijaa käy erilaisten empiiristen taupausanalyysien avulla yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kimppuun. He erittelevät Suomen haurastuvien työmarkkinoiden merkitystä uudenlaisen eriarvoisuuden tuottajana. He kysyvät, mitä tapahtuu ihmisille, kun koko elinkeino (esimerkiksi maatalous) kutistuu, kun työpaikka menee tai kun nuori ei pääse olenkaan työmarkkinoille? Kirjoittajien analyysien yhdistävänä siteenä on pyrkimys tarkastella yksilöiden strategioita ja valintoja (”mahdollisuusrakenteita” ja ”arjen realismia”) haurastuvilla työmarkkinoilla, jossa yhä useammilla tosiasialliset mahdollisuudet vähenevät. Tarkastelen seuraavassa rinnakkaisesti molempia teoksia lähinnä seuraavien kysymys-

ten suhteen: 1) Miten suomalainen työ, työn tekijät, työelämä ja työmarkkinat ovat muuttuneet? 2) Miten eri sukupuolet ja sukupolvet näkyvät tässä muutoksessa? 3) Millä tavalla työelämä on yksilöitynyt eli individualisoitunut? 4) Miten vallitsevat rakenteet ja välttämättömyydet työelämässä oikeutetaan? 5) Missä mielessä työelämä on huonontunut ja (tai) tullut paremmaksi?

Suomalaisen työelämän viime vuosikymmenten muutoksesta – navetasta tehtaaseen ja siitä studioon – on tutkimuksissa esitetty ropakaupeilla erilaisia tulkintoja. *Suomalainen työntekijäisyys* tuo tähän keskusteluun uutta tietoa tarjoamalla toisen maailmansodan jälkeisen muutokseen ymmärtämiseen uudentuntuisia jaksotuksia. Näistä toimivin on kirjan viimeisessä luvussa esitetty jaottelu: 1) ammattitaidon kausi 1945–1959, 2) reformien kausi 1960–1978, 3) subjektiviteetin nousun kausi 1979–1992 ja 4) tiivistymisen kausi 1993–2013. Lähinnä tähän lukuun tiivistyy projektin tutkijoiden omintakeisen työntekijyyttä ja työelämäkuvaa korostavan teoreettisen viitekehyksen hyödyntäminen. *Eriarvoisuuden rakenteiden* ydinanti on tässä suhteessa työmarkkinoiden muutoksen sitominen luokkarakenteen muutokseen, ennen muuta rakenteen keskiluokkaistumiseen.

Molemmissa teoksissa työelämän sukupuoli- ja sukupolviulottuvuutta ei juurikaan käsitellä. Tosin yhdessä *Eriarvoisuuden rakenteiden* luvussa tarkastellaan akateemista työtä ja sukupuolta ja yhdessä *Suomalaisen työntekijyyden* luvussa puntaroidaan metallimiesten maskuliinisuutta. Näin ei mielestäni saisi olla. Sillä ensinnäkin suomalaisen työelämän muutos ja sen peruselementit (palkkatyöläistyminen, toimihenkilöistyminen ja palveluvaltaistuminen) ovat merkinneet sen naisistumista. Toiseksi suomalaisen työnteon ja työkuulttuurin uusia ilmiöitä 1970- ja 1980-luvuilla ei pystytä pätevästi analysoimaan ellei ota huomioon suurten ikäluokkien sukupolven tuloa työmarkkinoille. Myöskään 2000-luvun työmaailmaa ei voi ymmärtää ellei tarkastella X- ja Y-sukupolvien työorientaatioita.

Arvioitavien teosten kirjoittajat, kuten monet työn aikalaisdiagnostikot meillä (esimerkiksi Vähämäki, Julkunen) ja muualla (esimerkiksi Giddens, Beck ja Sennett), ovat sitä mieltä, että yksi työelämän murroksen megatrendi on sen yksilöllistyminen. Teesin kannattajat katsovat, että työhön osallistuvien henkilöiden yksilölliset valinnat ja teot ovat uudessa työelämässä konstruoinnissa tärkeämpiä kuin kollektiivit (kuten esimerkiksi ammattiosasto, työmarkkinajärjestöt tai uskapitalistinen talousjärjestelmä). *Suomalainen työntekijäisyys* tarjoaa purevia tulkintoja siitä, kuinka terveys, turvallisuus ja hyvinvointi työssä ovat pitkälle yksilöllistetty ja kuinka työterveyshuollon ja työsuojelun organisaatiot ja ammattilaiset ovat tähän prosessiin kiinnittyneet. Tulkintaa voi arvostella siitä, että muutos on siinä esitetty kovin helposti soljuvana ja kaiken kattavana. Miten on mahdollista se, että muun muassa ammattiyhdistys- ja työväenliikkeen tarjoama työelämän rakenteellisia ongelmia jäsentävä käsitteistö vaihtui ”yhdessä yössä” yksilöpsykologisiin minuuskäsitteisiin? Eriarvoisuuden rakenteiden monien lukujen kirjoittajat (esimerkiksi S. Hänninen) ovat myös sitä mieltä, että yksilöt ja heidän ”vapaat valinnat” törmäävät aina työelämän rakenteellisiin pakkoihin.

Miten teoksissa on tarkasteltu työelämän ideologisuutta? Työelämässä on uskomuksia, malleja ja odotuksia, jotka suoraan tai epäsuorasti oikeuttavat olemassa olevat rakenteet ja valtasuhteet. Tämä uuden työelämän ideologia korostaa mahdollisuuksien tasa-arvoa ja kaikkien oikeutta ja vapautta tavoitella taloudellista menestystä. Sen mukaan työntekijällä on vapaus ja vastuu huolehtia itsestään ja työmarkkinakelpoisuudestaan eli työllistettävyydestään. Molemmat tässä tarkasteltavat julkaisut sisältävät analyysia siitä, kuinka tämänkaltainen työelämän ideologisuus toimii muun muassa priorisoitaessa työelämän ydinongelmia. Näin nykyään vallitseva työsuojelun ja työvoimapolitiikan ideologiat nostavat ensisijaiseksi työntekijöiden yksilöllisen joustavuuden, mukautuvuuden ja kehityskykyisyyden ja jättävät työn ja talouden rakenteet

taustalle. Työntekijöiden ja työnhakijoiden tulee olla markkinakelpoisia ja huolehtia omasta hyvinvoinnistaan ja näin mukautua rakenteisiin. Tämä työelämän ideologiakritiikki olisi molemmissa teoksissa mielestäni ansainnut nykyistä näkyvämmän roolin.

Suomalaisen työelämä tutkimuksen myyntimenestys eli Juha Siltalan *Työelämän huonontumisen lyhyt historia* (2004) nosti keskusteltavaksi sen, mihin suuntaan hyvä-huono-akselilla työelämä oli kehittymässä. Onko mahdollista, että enemmän siistiä sisätyötä, haasteita ja itsenäisyyttä omaava työelämä huononee vai onko väite harha? Tätä kysymystä ei oikeastaan kukaan *Suomalaisen työntekijöiden* eikä *Eriarvoisuuden rakenteiden* kirjoittajista suoraan käsittele. Useissa jälkimmäisen kirjan analyysissä tosin maalataan synkin värein työmarkkinoiden tilannetta: eriarvoisuus kasvaa, perinteistä talonpoikaista maataloutta ei voi enää harjoittaa, yliopistotyö on sinnitellyä projektista toiseen, työttömien B-luokka eli

pitkäaikaistyöttömät on jätetty lähinnä oman onnensa nojaan. Ainakin näiltä osin suomalaisen työelämän tila arvioidaan huonoksi. *Suomalaisen työntekijöiden* diagnoosia työelämän huonoudesta tai hyvyydestä on vaikea arvioida; mutta kirjan analyysien perusvirettä voi luonnehtia foucault-henkisellä tavalla nihilistiseksi (s. 302): ”Ajan hammas syö myös käsitystä työntekijyydestä. Vasta ilmaantunut hahmo alkaa nopeasti muuttua jo joksikin muuksi, ja vasta äskettäinen hyväksi todettua ei enää juuri muisteta.”

Sekä *Suomalainen työntekijöiden* että *Eriarvoisuuden rakenteet* lisäävät konkreettisten ja etupäässä hyvin kirjoitettujen erityisanalyysien avulla ymmärrystä siitä, miksi työelämä on tänään sellainen kuin on. Mutta, riittääkö tutkimukselle maailman ymmärtäminen vai pitäisikö sitä tutkimuksenkin voimin myös muuttaa?

Ilkka Pirttilä